

T.a.v. de informateur, Prof. Dr. R.H.A. Plasterk
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
De Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Van: VNO-NCW en MKB-Nederland

Den Haag, 19 december 2023

Onderwerp: ingrediënten voor brede welvaart

Geachte heer Plasterk,

Met deze brief leveren VNO-NCW en MKB-Nederland graag een bijdrage aan het oplossen van de complexe vraagstukken waar ons land voor staat. Veel van die vraagstukken kunnen we alleen aan als we samen de schouders eronder zetten. Wij wensen u en de betrokken partijen komende tijd veel wijsheid en succes.

Hieronder treft u: 1) kort iets over de uitdagingen die wij zien; 2) enkele mogelijke uitgangspunten voor een nieuw kabinet en 3) een summier samenvatting wat er nodig is. In de bijlage vindt u suggesties op de vijf onderwerpen van de gesprekken die u met de vier partijen voert.

De maatschappelijke en economische uitdagingen

Enkele observaties over de grote uitdagingen die wij zien:

- **Gebrek aan grip.** Veel Nederlanders hebben het gevoel minder grip te hebben op het leven en hun leefomgeving. Of het nu het gebrek aan woningen, de kosten van levensonderhoud, het overvolle stroomnet of de impact van digitalisering en migratie betreft. Ook werkgevers ervaren deze zorgen op de werkvloer en delen die zelf ook.¹ In de bijlage vindt u verschillende suggesties hoe we hier met succes op zouden kunnen inspelen.
- **Grotere trends.** Door de vergrijzende samenleving stijgen de zorgvraag, de zorgkosten en het aantal benodigde zorgmedewerkers. De razendsnelle geopolitieke veranderingen in de wereld (China/VS en in het Midden-Oosten) én de oorlog in Oekraïne maken dat we aangewezen zijn op onze eigen kracht in Europa. Technologisch, en dus economisch en strategisch, raken Europa en Nederland echter steeds verder achterop ten opzichte van Azië en de VS. We zijn zeer bezorgd over een scenario van *de-industrialisatie* en de moeilijke concurrentiepositie van het bedrijfsleven.
- **Zorgen over het ondernemersklimaat.** Het investeringsklimaat staat al langere tijd onder druk en daar zijn recent nieuwe zorgen bij gekomen.² Ondernemers hebben te maken met: onzekerheid over in welke richting ze succesvol kunnen investeren (bijv. door de problemen op het elektriciteitsnet of onzekerheid over beleid), aanhoudend hoge rente- en materiaalkosten, oplopende regeldruk, de fiscaliteit³, een groot tekort aan (technisch) talent/medewerkers, verslechterende onderwijsprestaties en een gebrek aan vergunningen/trage vergunningverlening. De loonkosten voor ondernemers zijn hoog, terwijl tegelijkertijd

¹ Wij signaleerden deze spanningen ook drie jaar geleden in onderzoek onder ondernemers ([Brugproject](#)). Met onze visie uit 2021 '[Ondernemen voor brede welvaart](#)' hebben we daarom gezocht naar antwoorden op de vragen van deze tijd, inclusief wat we zelf beter kunnen doen en hoe we beter kunnen samenwerken als overheid en bedrijfsleven.

² Zie o.a.: <https://www.vno-ncw.nl/nieuws/toenemende-zorgen-over-nederlands-vestigingsklimaat> Ook is er momenteel extra onzekerheid ontstaan onder innovatieve ondernemingen over bijvoorbeeld de (dreigende) beperking van inkoop van aandelen, de 30%-regeling en het Nationaal Groeifonds. Dat is zorgelijk, want dit voedt de twijfel bij juist de kennisintensieve bedrijven en hoofdkantoren die zo belangrijk zijn voor de toekomst en de grote transities die we willen bewerkstelligen.

³ We wijken steeds vaker in negatieve zin af van het EU-gemiddelde.

het besteedbaar inkomen van medewerkers achterblijft. Via de lonen de koopkracht blijven versterken is daarom geen begaanbaar pad.

- Lage groeivoorzichten. De Nederlandse productiviteitsgroei staat zo goed als stil. Dat is zorgelijk want om onze welvaart (én belastinginkomsten) in stand te houden zullen we juist met minder mensen meer moeten verdienen. En ook de dienstverlening in de publieke sector is dringend aan verbetering toe.⁴ Dit vraagt maximale aandacht in de komende jaren. Onze economie is bovendien al enige tijd in een recessie, de maakindustrie krimpt al tien maanden op rij, de investeringen (*dé groeimotor voor de toekomst*) vallen komend jaar stil en ook de economische vooruitzichten voor 2024 zijn inmiddels naar beneden bijgesteld (DNB).

2. Uitgangspunten voor een nieuw kabinet

Een aantal generieke uitgangspunten kan een nieuw kabinet helpen het vertrouwen in de overheid te herstellen:

- a) Stabiel en voorspelbaar beleid. Om investeringen te durven doen, moeten bedrijven en ondernemers weten waar ze aan toe zijn. Daarbij passen geen maatregelen met terugwerkende kracht, geen continu wisselende (belasting-)tarieven, steeds veranderende regels of terugkomen op besluiten die genomen zijn. Bedrijven hebben daar (investerings-)beslissingen op gebaseerd.
- b) Minder regeldruk. De hoeveelheid wet- en regelgeving voor het bedrijfsleven is de afgelopen jaren geëxplodeerd. Een derde van de regels is niet werkbaar voor het mkb. Belemmerende regels worden niet aangepast. Regels schrijven bovendien veel te vaak voor *hoe* het moet. Zorg dat er op z'n minst op nieuwe regels een toets komt of ze voor bedrijven wel werkbaar zijn en vereenvoudig wetgeving.
- c) Focus op de uitvoering van beleid. Huizen bouwen door meer bouwlocaties. Zorgen dat je weer een aansluiting op het elektriciteitsnet kunt krijgen. Zo zijn er talloze voorbeelden van zaken die we met spoed moeten oplossen. Nederland heeft behoefte aan dóen en een focus op de uitvoering. Dat betekent een overheid die zijn 'doeners' meer waardeert. En het betekent onorthodox durven zijn.⁵
- d) Internationale samenwerking is onontbeerlijk. We verdienen een derde van ons nationale inkomen met internationale handel. Juist in de huidige onrustige geopolitieke situatie is het dan ook nodig te blijven werken aan Europese samenwerking, handelsakkoorden met bevriende landen en aanvoer van kritieke grondstoffen voor onze producten. Een beter werkende Europese Unie, waaronder de interne markt, is doorslaggevend voor onze welvaart op termijn.⁶
- e) Samenwerking bedrijfsleven en overheid. De kennis van de praktijk, het innovatievermogen en de kracht van bedrijven om zaken in de praktijk voor elkaar te krijgen, zijn onmisbaar. Juist ook voor de problemen die Nederlanders nu echt opgelost willen zien. Goede samenwerking tussen bedrijven en overheid is hiervoor cruciaal.

3. Wat moet er (samengevat) gebeuren?

De bestaanszekerheid waar Nederlanders om vragen gaat in de eerste plaats over een betaalbaar dak boven hun hoofd en een (vaste) baan waar ze netto voldoende van overhouden om rond te kunnen komen. Om dat te bereiken is een aantal zaken belangrijk:

- Bouwen, bouwen, bouwen:
 - Vergunningen voor het bouwen van woningen sneller realiseren, waarvoor onder andere van belang is dat stikstofregels dit niet blokkeren.
 - Oplossingen vinden voor de financiële blokkades die er op dit moment zijn om woningbouw te realiseren (zoals te hoge grondprijzen en te veel regels).
- (Meer) werken moet meer lonen en meer vaste banen:

⁴ Zie: [Hogere productiviteit uitvoeringsorganisaties is noodzakelijk - Publieke sector - Actueel en publicaties - PwC](#)

⁵ Hiervan hebben we talloze voorbeelden uit onze ledenkring hoe dat zou kunnen. Maak bijvoorbeeld witwas-controles van de banken meer digitaal met behulp van AI (zie het voorbeeld van Bunq bank), zodat de 15.000 medewerkers die daar voor zijn aangenomen vergunningen kunnen verlenen of vrijkomen voor andere belangrijke taken.

⁶ Door een combinatie van factoren zoals veel 'nationale koppen' op EU-regels is de interne markt steeds verder gefragmenteerd afgelopen jaren. Waar in de VS een fabrikant langs één toezichthouder moet hebben we er in Europa vaak 27.

- De arbeidskorting flink verhogen en een meer uren werken bonus invoeren.
- De wetgeving die is gebaseerd op het SER-advies (2021) met arbeidsmarkthervormingen snel en in samenhang invoeren. Die zal ervoor zorgen dat er meer vaste banen ontstaan.

Maar laten we niet vergeten dat er zonder voldoende bedrijvigheid geen (vaste) banen zijn en ook onvoldoende belastinginkomsten. Om voldoende bedrijvigheid te krijgen en behouden is hard nodig:

- Focus op innovatie ten behoeve van de bedrijvigheid en economie van de toekomst.
- Grootschalig productiviteitsoffensief als onderdeel van de brede aanpak van de arbeidsmarktkrapte.⁷
- Stimulerende randvoorwaarden voor internationale handel, aangezien Nederland meer dan 30% van haar welvaart daarmee verdient.
- Nederland open houden voor die arbeidsmigranten die nodig zijn voor vitale maatschappelijke en economische sectoren.
- Een bereikbaar Nederland mét nieuwe infrastructuur (weg, spoor, water en door de lucht); innovatief, duurzaam, robuust, boven- én ondergronds.
- De energietransitie doorzetten, met focus op uitvoering en het oplossen van de problemen waar burgers en ondernemers tegenaan lopen (zoals een vol elektriciteitsnet).

4. Tot slot

Van kleine tot grote ondernemingen, van familiebedrijven tot start- en scale-ups, we hebben het allemaal in ons land. Juist door die gevarieerde samenstelling van ons bedrijfsleven en hun onderlinge samenwerking behoren we tot de welvarendste landen ter wereld. Deze ondernemers zorgen samen voor onze banen (70%), de investeringen (75%) en (via de belastingen) voor het geld waarmee we onze politieagenten, verpleegkundigen en onderwijzers kunnen betalen.⁸ De (lokale) samenleving plukt hiervan elke dag de vruchten.

Met het voorgaande (én de suggesties in de bijlage) willen wij u ingrediënten aanreiken voor het oplossen van de problemen die Nederlanders zat zijn, voor nieuw elan en hernieuwd optimisme in ons land. Wij willen daarbij nadrukkelijk onderdeel zijn van de oplossing en staan klaar.

Voor eventuele vragen kunt u contact opnemen met Irene Linthorst, directeur beleid, linthorst@vnoncw-mkb.nl.

Met vriendelijke groet,

Ingrid Thijssen, voorzitter VNO-NCW

Jacco Vonhof, voorzitter MKB-Nederland

Bijlage: 1

⁷ Zie bijvoorbeeld het *productiviteitsoffensief* in het VK.

⁸ Van de belastinginkomsten van ca. 308 miljard is zo'n 6.5 miljard uiteindelijk toe te rekenen aan particulieren. 99 miljard is toe te rekenen aan de aanwezigheid van alle mkb-bedrijven en zo'n 200 miljard is toe te rekenen aan de aanwezigheid van grote bedrijven en organisaties. Cijfers: Jaarverslag, Belastingdienst, 2022.

Bijlage: Inhoudelijke accenten

Hieronder treft u enkele aandachtspunten op de vijf thema's die u gaat bespreken.

Bestaanszekerheid (waaronder zorg, koopkracht, vaste banen en voldoende woningen)

Een voorwaarde voor bestaanszekerheid is in de eerste plaats zorgen voor voldoende bedrijvigheid. Hieronder enkele aanvullende suggesties:

- **Betere zorg:** Werkgevers investeren in vitaliteit; het helpt als deze investeringen niet worden belast. Het nieuwe kabinet kan verder door 'health in all policies' samen met ondernemers, scholen, gemeenten, gezondheidsfondsen, de zorg en vakbonden stappen zetten om alle generaties gezonder te maken. Een gezondere samenleving levert (ook) aanzienlijke welvaartswinst op. In de zorg is verder een drastische vermindering van de regeldruk, betere gegevensuitwisseling en betere patiëntenzorg door verregaande digitalisering (AI) en arbeidsbesparende medische technologie nodig om de toenemende vraag naar zorgpersoneel te remmen. De ouderenzorg kan worden hervormd met ook nieuwe woonvormen, waarbij de overheid zich vooral richt op het ondersteunen van kwetsbare ouderen zonder netwerk of aanvullende middelen.
- **Meer vaste banen:** Belangrijk is dat het wetgevingspakket voorkomend uit het SER –MLT-advies (2021) doorgang vindt. Werkgevers en werknemers hebben zich daarop voorbereid. Deze maatregelen zorgen voor meer vaste banen en zekerheid voor werknemers en tegelijk voor wendbaarheid voor werkgevers. De belangrijke rol die uitzendwerk op de arbeidsmarkt blijft geborgd, onder andere om mensen aan de slag te helpen. Belangrijk is dat dit pakket in samenhang en gelijktijdig wordt uitgevoerd. Het in vaste dienst nemen van een werknemer is nog altijd complex en kan verder vereenvoudigd. Voor zelfstandig ondernemers en hun opdrachtgevers is het zaak hernieuwde onzekerheid in de markt te voorkomen.⁹
- **Koopkracht en inkomenszekerheid:** Aan het werk gaan of meer gaan werken is de beste bijdrage aan armoedebestrijding en een hogere koopkracht. Daarom is het belangrijk:
 - Dat mensen onder aan de streep netto meer inkomen overhouden¹⁰. Voltijd werken hoort een bonus op te leveren en geen malus.
 - De vaste lasten en kosten voor huishoudens te verlagen. Zo kunnen met een woningbouwimpuls (zie onder) de woonlasten dalen.
 - Een pas op de plaats te maken met het steeds verder (extra) verhogen van het wettelijk minimumloon. Dit werkt averechts voor kwetsbare groepen werknemers en voor werkgevers (bijvoorbeeld in de detailhandel), omdat hun loonkosten te hoog worden.¹¹ Zeker zolang er geen aanpassingen in het toeslagenstelsel zijn gedaan.
 - Dat UWV en gemeenten de doelgroep van de banenafpraak beter in beeld brengen bij werkgevers. Met de Banenafpraak hebben bedrijven inmiddels al meer dan 70.000 mensen met succes aan de slag geholpen en ze willen daarmee doorpakken.
 - Te zorgen voor een gerichte aanpak van armoede in plaats van generiek de uitkeringen verhogen.
 - Dat de overstap op het nieuwe pensioenstelsel conform planning wordt uitgevoerd. Dit biedt eerder perspectief op een verhoging en zorgt voor stabiele premies. In veel sectoren zijn ook al afspraken gemaakt.
- **Aanpak arbeidsmarktkrapte, om te kunnen bouwen en voor de zorg:** Werken meer lonend maken helpt ook tegen de krapte. Werkgevers en overheid kunnen daarnaast samen bijdragen door:¹²

⁹ Zie ook onze inbreng op het nieuwe wetsvoorstel: <https://www.vno-ncw.nl/nieuws/inbreng-ondernemersorganisaties-op-conceptwetsvoorstel-zelfstandigen>

¹⁰ Het verlagen van de vaste lasten en kosten van huishoudens helpt ook. Zo kunnen we met een impuls aan de woningbouw de woonlasten laten dalen. Verlaging van de BTW op voeding is een voorbeeld van een maatregel die de koopkracht versterkt en tegelijkertijd niet de loonkosten opnieuw extra verhoogt.

¹¹ Met ons WML en de arbeidskosten zitten we al in de Europese top.

¹² Arbeidsmarktkrapte: meteen aan de slag <https://www.awvn.nl/arbeidsmarktkrapte/publicaties/arbeidsmarktkrapte-meteen-aan-de-slag/>

- Slimmer werken. Met een *publiek-privaat productiviteitsoffensief* kunnen we de brede toepassing van digitalisering/AI, robotisering en slimmer werken (sociale innovatie) versnellen, met name ook in maatschappelijke sectoren (zorg, onderwijs, etc) en in het mkb.
- Werkenden sneller van werk naar werk brengen en omscholen als werk verdwijnt of te zwaar wordt. Het *aanvalsplan arbeidsmarktkrapte Techniek, bouw en energie*¹³ laat zien welke mogelijkheden er liggen wanneer sectoren samenwerken om mensen te boeien en te binden. Dit plan biedt een basis voor een private invulling van het van werk naar werk brengen van mensen.
- Zorgen voor een gerichte *vakkrachtenregeling* voor vitale sectoren (technici, zorg, energietransitie, etc.) incl. partnerschappen met landen van herkomst over terugkeer.
- **De bouw van woningen versnellen:** Met een groter aanbod van woningen (in alle soorten) helpen ondernemers de prijs van wonen te drukken. Om tot 2030 één miljoen duurzame woningen te bouwen:
 - Zijn bovenal meer woningbouwlocaties nodig. In steden én dorpen én weilanden. Overal 'een straatje erbij' met kleinschalige en grootschalige locaties. Met optopwoningen én flexwoningen voor o.a. arbeidsmigranten én met meer geschikte woningen voor ouderen bevorderen we de doorstroming.
 - Is landelijke regie nodig door afrekenbare doelen en afspraken te maken met gemeenten en provincies om meer woningbouwlocaties beschikbaar te stellen en meer bouwvergunningen te verlenen op plekken waar snel kan worden gestart.
 - Kunnen we de dip in de woningbouw verkorten met o.a. een startbouwimpuls, een doorbouwgarantie én een snellere vergunningverlening.
 - Is het oplossen van de stikstofklem (zie onder) een voorwaarde.

Meer grip op migratie.

- Meer grip op arbeidsmigratie vraagt een duidelijke visie net als in landen als Canada of Duitsland.
- Om excessen op het gebied van huisvesting en arbeidsomstandigheden tegen te gaan is stevige handhaving nodig. Het bedrijfsleven werkt samen met overheid en vakbonden aan het uitvoeren van het advies Roemer om misstanden te bestrijden.
- Toegang tot vakkrachten voor vitale sectoren (ook van buiten de EU) én behoud van regelingen voor kennismigranten zijn essentieel voor een welvarende toekomst, zeker nu een strijd om talent gaande is.
- Volledig Engelstalige bachelors voor bètastudies verbieden is onverstandig, maar kunnen in gerichte gevallen wel van een *numerus fixus* worden voorzien (zie ook hieronder bij onderwijs).

Goed bestuur, veiligheid en stabiele overheidsfinanciën

Voor goed bestuur is bovenal stabiel en voorspelbaar beleid belangrijk. Zo kunnen ondernemers investeren in de oplossingen die nodig zijn. Hieronder enkele aanvullende suggesties:

- **Veiligheid (nationaal):** Het bestrijden én voorkomen van (ondermijnende) criminaliteit vraagt om betere publiek-private samenwerking met een overheid die de werkwijze van criminelen deelt met ondernemers. Aanpassing van wetgeving (in lijn met de privacywetgeving) is ook nodig, zodat ondernemers informatie over daders ook onderling kunnen uitwisselen en we meer misdaden voorkomen. De aanpak van witwaspraktijken kan beter door meer gebruik van automatische gegevensuitwisseling (AI) in plaats van met 15.000 compliance officers bij financiële instellingen (die we met zijn allen betalen). Blijvend investeren in cyberveiligheid en het uitwisselen van dreigingsinformatie met bedrijven is essentieel nu de risico's in de digitale samenleving groter worden. Zo kunnen ondernemingen hun bijdrage leveren.
- **Veiligheid (defensie):** Veranker wettelijk de NATO-norm van 2% bbp. Een deel van de extra middelen voor defensie is te benutten om het Nederlandse technologische en defensie-ecosysteem te versterken. Met name in het maritieme cluster en in de ruimtevaart hebben we een sterke positie. Daarbij is behoefte aan investeringszekerheid voor lange termijn.
- **Stabiele en gezonde overheidsfinanciën:** Handhaving van begrotingsregels met een scheiding tussen uitgaven en lasten zorgt voor stabiliteit en vertrouwen. Op de lange termijn moet het huishoudboekje van de overheid op orde zijn. Het versterken van ons verdienvermogen en een sterke economie draagt bij aan

¹³ Zie eventueel: <https://www.vno-ncw.nl/nieuws/techniekbranches-slaan-handen-ineen-om-60000-vacatures-te-ervullen>

meer inkomsten. Belangrijke structuurversterkende investeringen voor de energietransitie en klimaatadaptatie kunnen in de staatsschuld lopen.

- **Fiscaliteit:** Een toekomstgericht fiscaal stelsel (*vereenvoudigd en transparant*) voor ondernemers kenmerkt zich door: (1) Stabiele, voorspelbaarheid en investeringszekerheid; (2) Internationaal positief onderscheidend en toegesneden op de behoefte van onze open (innovatieve) economie en (3) Rechtsvormneutraal waarbij wordt onderkend dat ondernemerswinst geen inkomen is. Het nieuwe kabinet zou een meerjarig beeld moeten schetsen van hoe de fiscale regels zich ontwikkelen. Dit geeft een krachtig signaal af richting ondernemingen dat het nieuwe kabinet hecht aan betrouwbaarheid, voorspelbaarheid én investeringszekerheid. Grote zorgen zijn er over de recente inperking van de 30%-regeling, het schrappen van de vrijstelling voor de inkoop eigen aandelen, de verhoging van de bankenbelasting en de belastingverhoging in box 2. Dit alles is van negatieve invloed op bijvoorbeeld de locatiekeuze van ondernemingen voor het hoofdkantoor en voor innovatieve activiteiten. Deze voorgenomen maatregelen leiden zonder ingrepen tot een ernstige verzwakking van onze economische structuur, met zijn kenmerkende succesvolle samenwerking tussen grote bedrijven en mkb in innovatieve ecosystemen.

Internationaal beleid en een gezond ondernemingsklimaat

- **Internationaal en Europees beleid:** Een sterke open economie is de motor achter onze welvaart en belastinginkomsten. Handel is inmiddels ook geopolitiek. Dit vraagt om een sterker en meer strategisch autonoom opererend Nederland, binnen de Europese context. Nederland moet handel- en handelspolitiek meer gaan zien als integraal onderdeel van een succesvol industriebeleid. Dit kan door:
 - In handelsverdragen ook geopolitiek mee te laten wegen (denk aan belang zeldzame grondstoffen).
 - In te zetten op een stevig handels-defensief EU-instrumentarium om oneerlijke concurrentie te voorkomen.
 - Hulp en handel steviger aan elkaar te koppelen, zodat Nederland (bijv. in Afrika) meer impact kan maken voor mensen en aanvoer van (kritieke) grondstoffen veilig kan stellen. Ook kunnen we zo meer groei realiseren op de groeimarkten van de toekomst. Hiervoor nodig zijn betere financieringsmogelijkheden (uitbouwen financiering Invest International), behoud van het postennetwerk en een goede aansluiting van exportkredietverzekeringen (EKV). Concessionele hulp kan daarbij worden ingezet als *soft power* in de internationale samenwerking.
 - Verminderen kwetsbaarheid ketens: het bedrijfsleven kan bijdragen door publiek-privaat te werken aan minder kwetsbare toeleveringsketens via o.a. een strategisch grondstoffenplan, een grondstoffenobservatorium én circulaire (PPS) programma's voor belangrijke waardeketens.
 - Versterken verantwoorde ketens Europees en sectoraal. De komst van Europese IMVO-wetgeving (de CSDDD) is goed en helpt voor een gelijk speelveld in de EU. Aandachtspunten zijn uniforme implementatie, toezicht en handhaving. Sectorale samenwerking van ondernemingen met vakbonden, NGO's én overheid (via SER-convenanten) is essentieel om echt een vuist tot diep in handelsketens te maken. We pakken dit met een nieuw kabinet graag voortvarend op.
- **Ruimte voor ondernemerschap:** Een *ambitieuze reductieprogramma van regels en voor vereenvoudiging van wetgeving* is nodig, zodat ondernemers hun bijdrage kunnen leveren. Dit vraagt:
 - Vereenvoudiging, voorspelbaarheid en vertrouwen: niet alles tot in detail dicht regelen. Waar regels gelden dan wel handhaven. Bij *high trust* hoort ook een *high penalty*.
 - Invoeren van een *uitvoeringstoets* voorafgaand aan nieuw beleid voor burgers en bedrijven, die in beeld brengt of nieuwe wet- en regelgeving wel efficiënt en effectief uit te voeren is én wat de kosten in de praktijk zijn.
 - Harde, meetbare en merkbare reductiedoelstellingen: met o.a. een eigen target per departement.
 - Geen nationale koppen op Europese wet- en regelgeving, plus de ambitie om 25% van bestaande nationale koppen te schrappen.
 - Uitbreiden van de sectorale aanpak van het *MKB-indicatorprogramma*.
- **Innovatie:** Nieuwe technologie zorgt voor hogere welvaart met (hoogwaardige) banen, (extra) belastingopbrengsten én nieuwe oplossingen (van CO₂ reductie tot nieuwe vaccins). Dit vraagt om het opvoeren van de investeringen én het beter benutten van deze investeringen (incl. technologiestrategie). Behoud van de middelen van het Nationaal Groeifonds is nodig voor de kennisintensieve bedrijven die zo belangrijk zijn voor de economie van morgen en succesvolle publiek-private samenwerking. Voor

opscaling van technologie is het creëren van een echte nationale investeringsbank belangrijk. Dit kan door het verbreden en verdiepen van het succesvolle InvestNL. Succesvolle fiscale instrumenten die vernieuwing van onze economie aanjagen – zoals de WBSO en innovatiebox– zijn essentieel voor een innovatieve toekomst.

- **Digitale agenda:** De digitale transitie is naast de klimaattransitie dé grote transitie van onze samenleving. Niet voor niets zetten de VS en China fors in op digitale technologieën zoals artificiële intelligentie. Nederland is nog steeds digitaal koploper maar die positie is allerminst vanzelfsprekend. Voor een goede transitie is een goede en hoogwaardige digitale infrastructuur van groot belang, dat bedrijven in staat stelt te innoveren. Het bedrijfsleven investeert daar ook in. Tegelijkertijd zijn heldere en stabiele beleidskaders nodig. Ook is het van belang in te zetten op meer digitaal talent en ondersteuning aan met name mkb en maatschappelijke sectoren in sectorgerichte programma's voor de betere inzet van ICT.
- **Onderwijs als randvoorwaarde voor het ondernemingsklimaat:**
 - Stevige basis voor leerlingen; met name een betere kwaliteit van het funderend onderwijs (rekenen, lezen, techniek, digitaal, 21st century skills) is essentieel nu onderwijsprestaties steeds verder verslechteren en er nog altijd veel jongeren zonder startkwalificaties het onderwijs verlaten.
 - Aansluiting onderwijs arbeidsmarkt verbeteren: een betere aansluiting van alle onderwijsvormen op de arbeidsmarkt is nodig. Bijvoorbeeld door het mbo als opleiding veel beter te positioneren. Technische opleidingen mogen niet verschromelen en dienen in ieder regio te volgen zijn. De duale (praktijk) leerroute zou ook in het hbo gemeengoed moeten worden.
 - Internationale studenten; door kennisinstellingen toe te rusten om de internationale instroom meer te sturen naar opleidingen waar in Nederland behoefte aan is (tekortsectoren) wordt de toegevoegde waarde van internationale studenten in het hoger onderwijs vergroot.¹⁴
 - Leven lang ontwikkelen: door middel van een leerrechtensysteem kan de overheid mensen financieel in staat stellen om zichzelf verder te ontwikkelen. Het is belangrijk dat mbo en hbo (publiek en privaat) de *up- en re-skilling* motoren worden van de beroepsbevolking. Dat vraagt meer flexibiliteit van werkgevers en onderwijsinstellingen (modulair werken, veel meer flexibele start- en onderwijstijden) en een innovatiever onderwijsaanbod. Daarvoor is het ook nodig dat de bekostigings- en financieringssystematiek dit stimuleert.
- **Bereikbaarheid als randvoorwaarde voor het ondernemingsklimaat:** Voor een bereikbaar Nederland én als logistiek centrum voor Europa is een robuuste infrastructuur voor personen- en goederenvervoer over weg, spoor en water en door de lucht essentieel:
 - Zo wordt momenteel –door de stikstofklem- alleen geïnvesteerd in instandhouding en niet in uitbreiding van onze infrastructuur. Dat is onhoudbaar gegeven de groei van ons land.^[1] Om nieuwe projecten mogelijk te maken kunnen we de stikstofruimte die vrijkomt uit de piekbelastersaanpak deels hiervoor benutten. Ook kan gebruik worden gemaakt van dwingende redenen van groot openbaar belang in combinatie met compensatie (de zogeheten ADC-toets^[2]). Belangrijk is verder het MIRT uit te voeren, niet te korten op het Mobiliteitsfonds en reële knelpunten^[3] aan te pakken, zoals de A1 voor het goed functioneren van de Regio Foodvalley en de verbreding van de A2 en de A58 in het belang van de Brainport-regio.
 - Tegelijkertijd willen we mobiliteit verduurzamen en zorgen voor aantrekkelijk openbaar vervoer en personenvervoer, op een manier die uitvoerbaar, haalbaar en betaalbaar is voor burgers en bedrijven. Dat vraagt onder meer om een slim meerjarig stimulerings- en belastingbeleid voor (duurzame) personenauto's en een dekkende laainfrastructuur. Zet ook vervolgstappen in de ontwikkeling van de UAD-spoorcorridor (Utrecht-Arnhem-Duitse grens) om de Randstad beter en duurzamer te verbinden met het Rijn-Ruhrgebied.

¹⁴ Het percentage studenten in deze richtingen dat hier blijft werken is ook hoog.

¹⁵ Anders dreigt een scenario zoals dat zich voltrok in Duitsland waarbij jarenlang niet werd geïnvesteerd in nieuwe infrastructuur en wat de Duitse economie aantoonbaar op achterstand heeft gezet.

¹⁶ [Wetenschappelijk essay voor verkenning alternatief KDW | Nieuwsbericht | Aanpak Stikstof](#) – ADC-toets: Er is ook een mogelijkheid, die de habitatrictlijn biedt. De ADC-toets. Als een project eigenlijk niet zou kunnen, maar er geen Alternatieven zijn, er sprake is van Dwingende redenen van groot openbaar belang, en er vindt Compensatie plaats, dan kan het project wel. In hun essay van onlangs op verzoek van de minister voor Natuur en Stikstof bepleiten Backes, Erisman en De Vries om hiervan vaker gebruik te maken.

¹⁷ Zie voor een indruk bijvoorbeeld: [2306 TLN Wegwijzer.indd](#)

- Het verbindingennetwerk van Schiphol met de wereld en alle grote economische centra is essentieel voor onze open en kleine economie. Behoud deze internationale knooppuntpositie waarbij krimp geen doel op zich is, maar wel emissiereductie en vermindering van geluidshinder.
- Voorzie de havens van o.a. Rotterdam en Amsterdam van duurzame ontwikkeling van achterlandverbindingen door optimalisatie digitalisering van logistieke processen en investeringen in weg-, water- en spoorinfrastructuur, met aandacht voor het mitigeren van overlast voor de omgeving.

Klimaat, stikstof, land- en tuinbouw en visserij

- **Stikstof:** er is dringend een oplossing nodig om versneld uit de stikstofklem te komen om de uitdagingen waar Nederland voor staat - zoals het bouwen van woningen - te kunnen realiseren. Dat kan door het stikstoffonds maximaal te benutten, waarbij alle sectoren bijdragen, met (doel)sturing op emissies, focus op natuurkwaliteit en niet eenzijdig op de kritische depositiewaarde (kdw), een drempelwaarde die ecologisch onderbouwd is (en daarmee juridische houdbaar) en wettelijke borging dat een deel van de stikstofreductie naar een stikstofbank gaat voor ontwikkelruimte, net zoals dat is geregeld voor PAS-melders.
- **Stabiel klimaatbeleid, gericht op uitvoering.** De (EU) doelen zijn helder en binnen bereik. Ondernemers investeren al volop. Cruciale grote investeringsbeslissingen in de industrie staan nu op de agenda in de board van veel bedrijven. Ondernemers vragen dan ook vooral om stabiliteit in het ingezette beleid en om investeringsruimte, zoals continuering van de maatwerk aanpak en ondersteuning van het mkb.
 - Publieke investeringen, zoals gereserveerd in het klimaatfonds, blijven nodig voor een betaalbare energierekening voor burgers én investeringsruimte voor bedrijven. Gerichte investeringshulp is nodig voor duurzame woningen (inclusief woningcorporaties) en mobiliteit. Ook bedrijven hebben ondersteuning nodig, van mkb tot grootbedrijf nu veel technologie nog onrendabel is.
 - Zeker nu onze energieprijzen in vergelijking met andere landen hoog is én er grote investeringen worden gevraagd, lopen de kosten voor de baat uit. De sterk stijgende tarieven voor het elektriciteitsnetwerk vragen om meer collectivisering. Een *level playing field* is nodig bij afbouw van fossiele subsidies. Dit vraagt een verstandige en Europese aanpak.
 - Het is zaak dat het oplossen van praktische problemen prioriteit krijgt. Het gaat om de tekorten op het energienet die niet alleen de transitie, maar ook de aanleg van woningen en uitbreiding van bedrijven vertragen. Daarnaast zijn er grote knelpunten met betrekking tot beschikbare vakkrachten, ruimte en vergunningen waar het Rijk (samen met decentrale overheden) fors kan versnellen. Naast het energienet gaat het om de uitrol van bijv. de waterstofbackbone, transport- en opslag van CO₂, en de deltacorridor (buisleidingen) naar Duitsland/Limburg.
 - Door onze bedrijven en sterke uitgangspositie kan juist Nederland vooroplopen in belangrijke nieuwe duurzame technologie (bijv. waterstof, biobased, batterij technologie, circulair etc.). Dit vraagt een publiek-private aanpak (IPCEI's, Nationale investeringsbank, etc).
- **Minder afhankelijk worden door en investeren in een circulaire economie.** Meer hergebruik van grondstoffen maakt ons minder afhankelijk én zorgt voor een schoner Nederland. Verankering in een kabinetsbreed programma geeft focus op een aantal prioritaire grondstofketens, waaronder koolstof en plastics, circulaire bouw, biobased producten en zekerheid rond kritieke grondstoffen. Een combinatie van publieke en private investeringen draagt bij aan de opbouw van een nieuwe groene maakindustrie en het realiseren van de energietransitie. Cruciaal is dat belemmeringen in afvalregelgeving worden weggenomen (afval = grondstof) en we afval eerst sorteren voordat we verbranden. We gaan geen afval exporteren naar buiten Europa als we het hier goed kunnen gebruiken, we verstandige (Europese) normen een duidelijke markt vraag scheppen en zorgen voor circulair ontwerp.
- **Een agenda voor klimaatadaptatie en water is nodig met o.a.:** (publieke) investeringen in waterwerken, met ruimte voor rivieren en voor het bergen van water. Dit vraagt regie op de vraag waar we willen wonen en ondernemen en het biedt tevens een kans om zaken als wonen, natuur en ondernemen in de toekomst slimmer te combineren met groene steden en dorpen. Omgaan met klimaatrisico's vraagt ook om publiek-private oplossingen hoe ondersteuning wordt geboden bij overstroming van grote rivieren. Naast zuiniger met water omgaan zal de vraag naar water blijven toenemen door de groei van ons land. We moeten dus ook zorgen dat vergunningstrajecten en regels voor nieuwe waterbronnen sneller gaan. Om te voorkomen dat we de Europese normen voor waterkwaliteit niet halen, is van belang dat overheid en bedrijfsleven kennis en capaciteit opschalen om processen aan te passen en vergunningen te actualiseren.